

МРНТИ 14.29.05

DOI.10.51889/2960-1673.2026.84.1.009

¹Рсалдинова А.К., ²Үмбетәлі Т.С.,

¹п.ғ.к., доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің аға оқытушысы,
Қазақстан Республикасы, Алматы,

²7M01908 «Арнайы педагогика: аутистік спектр бұзылыстары бар балаларды қолдау»
мамандығының I курс магистранты

АУТИСТІК СПЕКТР БҰЗЫЛЫСЫ БАР 3-4 ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ДАҒДЫЛАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа: Бұл зерттеу аутистік спектрі бұзылған 3–4 жастағы балаларда ынтымақтастық дағдыларын қалыптастыру ерекшеліктеріне арналған. Жұмыста аталған санаттағы балалардың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері, әлеуметтік өзара әрекеттесу мен коммуникативтік дамудағы қиындықтар қарастырылады. Ерте жаста ынтымақтастық дағдыларын қалыптастырудың ойын, түзете-дамыту және коммуникативтік бағыттағы әдістеріне ерекше назар аударылады. Зерттеу нәтижелері мақсатты педагогикалық жұмыс балалардың өзара әрекеттесуін, бірлескен іс-әрекетін және әлеуметтік дағдыларын дамытуға ықпал ететінін көрсетеді.

Кілт сөздер: аутистік спектрі бұзылыстары, ынтымақтастық дағдылары, ерте жас, әлеуметтік өзара әрекеттесу, коммуникативтік даму

¹Рсалдинова А.К., ²Умбетали Т.С.,

¹к.п.н, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Казахстан, г.
Алматы

² магистрант I курса образовательной программы 7M01908 «Специальная педагогика:
поддержка детей с расстройствами аутистического спектра»

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ СОТРУДНИЧЕСТВА У ДЕТЕЙ 3–4 ЛЕТ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

Аннотация:

Данное исследование посвящено особенностям формирования навыков сотрудничества у детей 3–4 лет с расстройствами аутистического спектра. В работе рассматриваются психолого-педагогические характеристики данной категории детей, трудности социального взаимодействия и коммуникативного развития. Особое внимание уделяется условиям и методам формирования навыков сотрудничества в раннем возрасте, включая игровые, коррекционно-развивающие и коммуникативно-ориентированные подходы. Результаты исследования показывают, что целенаправленная педагогическая работа способствует развитию взаимодействия, совместной деятельности и социальных навыков у детей с РАС.

Ключевые слова: расстройства аутистического спектра, навыки сотрудничества, ранний возраст, социальное взаимодействие, коммуникативное развитие

¹Rsaldinova A.K., ²Umbetali T.S.,

¹Candidate of Pedagogical Sciences, Senior lecturer, Kazakh National Pedagogical University
named after Abai, Kazakhstan, Almaty

²Ind-year Master's student, Educational Program 7M01908 "Special Pedagogy: Support for Children
with Autism Spectrum Disorders"

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF COOPERATION SKILLS IN 3–4-YEAR-OLD CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Abstract:

This study focuses on the features of developing cooperation skills in 3–4-year-old children with autism spectrum disorders. The paper examines the psychological and pedagogical characteristics of this group, as well as the challenges in social interaction and communication development. Special attention is given to the conditions and methods for developing cooperation skills at an early age, including play-based, corrective-developmental, and communication-oriented approaches. The results indicate that targeted educational intervention promotes interaction, joint activity, and social skill development in children with ASD.

Keywords:

autism spectrum disorder, cooperation skills, early childhood, social interaction, communication development

Kipicne

Қазақстан Республикасындағы инклюзивті саясаттың 2025 – 2030 жылдарға арналған тұжырымдамасының негізгі қағидаттарына толықтай сәйкес келеді. Қазақстан Республикасының 2023–2029 жылдарға арналған Білім беру жүйесін дамытудың мемлекеттік бағдарламасында, білім беруді дамытудың ұлттық жоспарында білім беру жүйесінде әр баланың қажеттілігі мен ерекшелігін ескере отырып, жеке траектория бойынша оқыту мен әлеуметтендіруді ұйымдастыру міндеті алдыңғы қатарға қойылған. Аутизм спектрі бұзылысы бар тұлғалар көбіне танымдық қызмет пен тілдік дағдылардың айтарлықтай шектеулі болуымен сипатталады [1]. Отандық зерттеушілер – А.К. Ерсарина, З.Б. Джангельдинова, Р.К. Айтжанова, Г.К. Айқынбаева – аутизмі бар балалардың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін жан-жақты сипаттаған[2,3].

Аутизм спектрі бұзылысы бар балалардың әлеуметтік-коммуникативтік дамуы ерекше сипатқа ие. Ерте жаста, яғни 3–4 кезеңінде ынтымақтастық дағдыларын қалыптастыру олардың кейінгі әлеуметтік бейімделуіне маңызды әсер етеді. Ынтымақтастық дағдылары – бұл бірлескен әрекетке қатысу, қарым-қатынас орнату, ересектермен және құрдастарымен өзара әрекеттесу қабілеттері болып табылады [4]

АСБ бар балаларда әлеуметтік өзара әрекеттесу, назарды бөлісу, бірлескен ойынға қатысу сияқты дағдылардың жеткіліксіздігі байқалады. Бұл ерекшеліктер олардың коммуникативтік дамуына және әлеуметтік ортаға бейімделуіне кедергі келтіреді (U. Frith, C. Lord) [5-6].

Ынтымақтастық дағдыларының қалыптасуы ерте балалық шақтан басталып, әлеуметтік орта мен педагогикалық ықпалға тәуелді болады. Л.С. Выготскийдің мәдени-тарихи теориясына сәйкес, баланың дамуы әлеуметтік өзара әрекет арқылы жүзеге асады және ересек адамның көмегі жетекші рөл атқарады.

АСБ бар балалардың ерекшеліктерін зерттеген ғалымдар олардың бірлескен әрекетке қызығушылығы төмен, имитация дағдылары әлсіз және әлеуметтік сигналдарды қабылдау қиындығы бар екенін атап көрсетеді. Сонымен қатар, М.М. Либлинг пен О.С. Никольская еңбектерінде аутистік бұзылысы бар балалармен түзете-дамыту жұмыстарының негізгі бағыттары қарастырылған [7].

Ынтымақтастық дағдыларының қалыптасу ерекшеліктері

3–4 жастағы АСБ бар балаларда ынтымақтастық дағдыларының қалыптасуы бірқатар ерекшеліктермен сипатталады:

- қарым-қатынасқа түсуге қызығушылықтың төмендігі;
- көзбен байланыс орнатудың шектеулілігі;
- бірлескен ойынға қатысуда қиындықтар;
- нұсқауды түсіну және орындау деңгейінің әртүрлілігі;

- еліктеу (имитация) қабілетінің әлсіздігі.

Бұл ерекшеліктер баланың әлеуметтік өзара әрекетке түсуін қиындатады және педагогикалық қолдауды қажет етеді.

Ынтымақтастық дағдыларын дамытуда ойын әрекеті маңызды рөл атқарады. Рөлдік, сюжеттік және ересекпен бірлескен ойындар балалардың әлеуметтік өзара әрекет дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді (Ж. Пиаже, Д.Б. Эльконин) [8-9].

Зерттеу материалдары мен әдістері

Аутистік спектрі бұзылысы бар 3–4 жастағы балалардың ынтымақтастық дағдыларының қалыптасу ерекшеліктерін зерттеу мақсатында әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын анықтауға бағытталған эксперименттік жұмыс жүргізілді. Осыған байланысты зерттеу барысында анықтаушы эксперимент ұйымдастырылды.

Вайнленд бейімделу мінез-құлқы шкаласы (VABS) аутистік спектр бұзылысы бар 3–4 жастағы балалардың ынтымақтастық дағдыларының даму ерекшеліктерін анықтауда маңызды диагностикалық құрал болып табылады. Бұл шкала баланың әлеуметтік бейімделуін, коммуникативтік әрекеттерін, өзіне-өзі қызмет көрсету қабілеттерін және күнделікті өмірдегі дербестік деңгейін кешенді түрде бағалауға мүмкіндік береді [10].

Аутистік спектр бұзылысы бар 3–4 жастағы балалардың ынтымақтастық дағдылары ең алдымен олардың әлеуметтік өзара әрекеттесу қабілеттерімен тығыз байланысты. Ынтымақтастық дағдылары баланың басқа адамдармен бірлескен әрекетке түсуі, ортақ мақсатқа бағытталған іс-әрекетке қатысуы, сондай-ақ ересектермен және құрдастарымен өзара түсіністік орната білуі арқылы сипатталады. Бұл дағдылар қоғамға бейімделудің негізгі компоненттерінің бірі болып табылады.

VABS шкаласы негізінде аутистік спектр бұзылысы бар балалардың ынтымақтастық дағдыларын бағалау барысында келесі негізгі көрсеткіштер қарастырылады:

- **Сәлемдесу және қоштасу дағдылары** – баланың әлеуметтік қарым-қатынасты бастау және аяқтау әрекеттеріне қатысуы, ересекпен немесе құрдаспен қарапайым байланыс орната білуі.
- **Көңіл бөлу және тыңдау дағдылары** – бірлескен әрекет кезінде нұсқауды қабылдау, ересекке немесе серіктеске назар аудару қабілеті, бұл ынтымақтастықтың алғашқы шарты болып табылады.
- **Сұрақ қою және жауап беру дағдылары** – өзара әрекеттесу барысында қарапайым коммуникацияға түсуі, бірлескен әрекетті қолдауға бағытталған диалог жүргізуі.
- **Көмек сұрау және ұсыну дағдылары** – ортақ тапсырманы орындау кезінде қолдау сұрай білуі және басқаларға көмектесу әрекетіне қатысуы, бұл өзара ынтымақтастықтың маңызды көрсеткіші болып саналады.
- **Топта әрекет ету дағдылары** – бірлескен ойын немесе тапсырма барысында ережелерді сақтау, кезек күту, рөлдерді бөлу арқылы өзара әрекеттесу процесіне қатысуы.

Аутистік спектр бұзылысы бар 3–4 жастағы балаларда аталған ынтымақтастық дағдылары әртүрлі деңгейде қалыптасады және олардың даму қарқыны жеке ерекшеліктерге тәуелді болады. Сондықтан оларды қалыптастыруда жүйелі педагогикалық қолдау, визуалды құралдарды пайдалану, қайталау арқылы бекіту және әр баланың жеке даму траекториясын ескеру ерекше маңызды болып табылады.

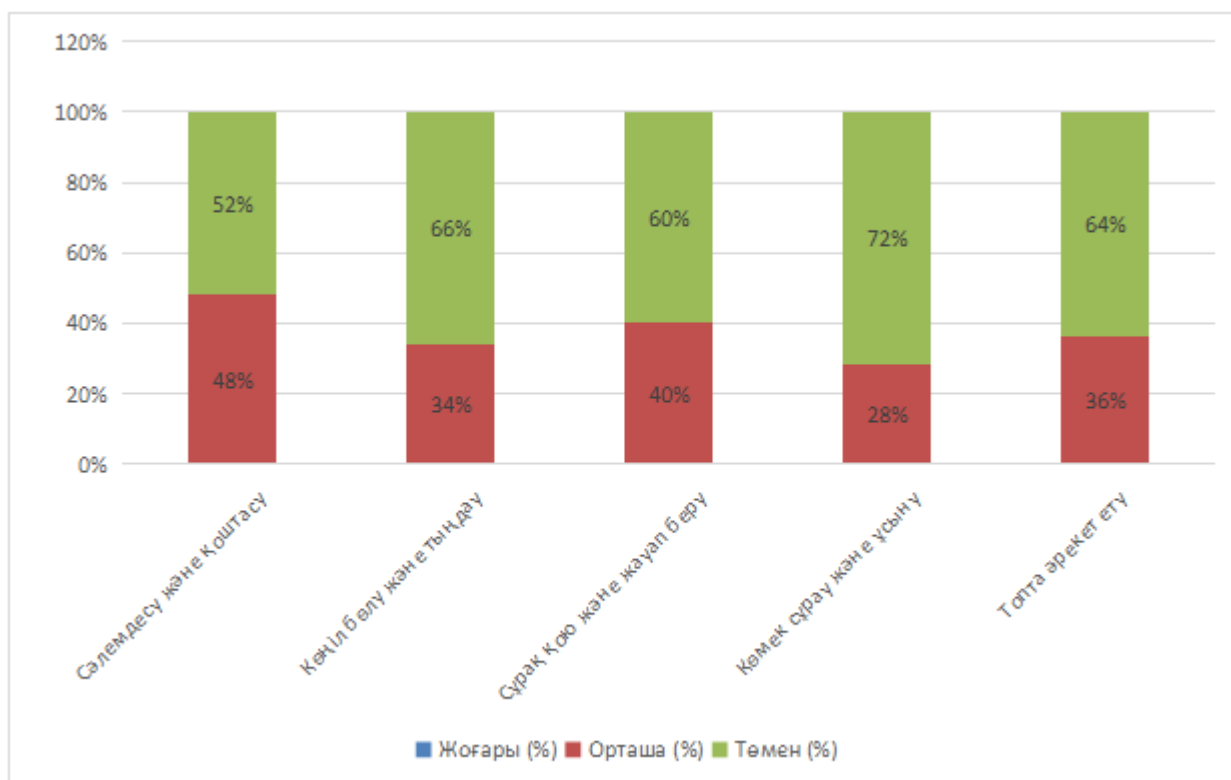
Аутистік спектр бұзылысы бар 3–4 жастағы балалардың ынтымақтастық дағдыларын бағалау (Вайнленд бейімделу мінез-құлқы шкаласы – VABS негізінде)

Дағды түрі	Жоғары деңгей (2 балл)	Орташа деңгей (1 балл)	Төмен деңгей (0 балл)
Сәлемдесу және қоштасу	Ересекпен немесе құрдаспен өздігінен вербалды/вербалды емес түрде сәлемдесіп, қоштасады, әлеуметтік қарым-қатынасты бастайды және аяқтайды	Нұсқау немесе ескерту арқылы сәлемдеседі және қоштасады	Әлеуметтік байланысқа түспейді, сәлемдесу және қоштасу әрекетін орындамайды

Көңіл бөлу және тыңдау	Бірлескен әрекетте ересекке немесе құрдасына назар аударады, нұсқауды түсініп орындайды, көзбен байланыс немесе ым арқылы жауап береді	Қысқа уақыт назар аударады, бірақ жиі алаңдайды, тұрақты нұсқауды қажет етеді	Ортақ әрекетке назар аудармайды, тыңдау әрекетін көрсетпейді
Сұрақ қою және жауап беру	Бірлескен әрекет барысында қарапайым сұрақтар қояды және түсінікті жауап береді	Сұрақтарға ішінара жауап береді, коммуникациясы шектеулі, қосымша қолдау қажет	Сұрақ қоймайды және қойылған сұрақтарға жауап бермейді
Көмек сұрау және ұсыну	Қажет болған жағдайда өздігінен көмек сұрайды және бірлескен әрекетте басқаларға көмектесуге ұмтылады	Тек ересек нұсқауымен көмек сұрайды, көмекті өздігінен ұсынбайды	Көмек сұрамайды және басқаларға көмек көрсету әрекетіне қатыспайды
Топта әрекет ету	Топтық ойындар мен тапсырмаларға белсенді қатысады, ережелерді сақтайды, кезек күтеді және ынтымақтастық көрсетеді	Топтық әрекетке ішінара қатысады, кейде ережені бұзады немесе қолдауды қажет етеді	Топтық әрекетке қатыспайды, жеке әрекетке бейім немесе қақтығысқа түседі

Вайнленд бейімделу мінез-құлқы шкаласы (VABS) аутистік спектр бұзылысы бар 3–4 жастағы балалардың ынтымақтастық дағдыларының даму деңгейін кешенді түрде бағалауға мүмкіндік береді. Бұл шкала негізінде баланың әлеуметтік өзара әрекеттесу, бірлескен іс-әрекетке қатысу, ересекпен және құрдастарымен байланыс орнату қабілеттері анықталады. Алынған диагностикалық нәтижелер педагогтарға балалардың ынтымақтастық дағдыларын дамытуға бағытталған жеке және тиімді педагогикалық стратегияларды жоспарлауға негіз болады.

Аутистік спектр бұзылысы бар 3–4 жастағы балалардың ынтымақтастық дағдыларын бағалау нәтижелері анықтау

Әлеуметтік дағдылар бойынша талдау:

Зерттеу нәтижелеріне сәйкес, әлеуметтік дағдылардың дамуының әртүрлі деңгейлері байқалады:

- **Сәлемдесу және қоштасу:** 52% балалар мүлде сәлемдеспейді немесе қоштаспайды, ал 48%-ы нұсқау бойынша ғана сәлемдеседі немесе қоштасады. Бұл көрсеткіш әлеуметтену үдерісінде маңызды дағдының толыққанды дамымағанын көрсетеді.
- **Көңіл бөлу және тыңдау:** 66% балалар тыңдамайды немесе ешқандай назар аудармайды, ал тек 34% ғана тыңдауға тырысады, бірақ алаңдайды. Бұл жағдай балалардың әлеуметтік ортаға бейімделу және өзара әрекеттесуде қиындықтар туындатуы мүмкін.
- **Сұрақ қою және жауап беру:** 60% балалар сұрақтарға жауап бермейді немесе қоймайды. 40% балалардың жауаптары толық емес немесе сұрақты түсінбей қалуы мүмкін, бұл олардың әлеуметтік байланыс жасаудағы әлсіздігі мен сенімсіздігін көрсетеді.
- **Көмек сұрау және ұсыну:** 72% балалар көмек сұрамайды немесе ұсынбайды, тек 28%-ы нұсқау арқылы көмек сұрайды. Бұл балалардың әлеуметтік өзара әрекеттесу және көмек көрсету дағдыларын дамытудың қажеттігін айқындайды.
- **Топта әрекет ету:** 64% балалар топпен әрекет етпейді, жеке жүреді немесе қақтығысқа бейім. 36% балалар топта әрекет ету кезінде кейде тәртіп бұзады. Бұл топтық жұмыс дағдыларын дамытуға ерекше назар аудару қажеттігін білдіреді.

Жоғары деңгейге жетпеген ешбір дағды балалардың әлеуметтену үдерісінде маңызды қиындықтарға тап болып отырғанын көрсетеді. Ең төмен көрсеткіш «Көмек сұрау және ұсыну» дағдысында байқалады (72% төмен деңгейде), бұл өзара көмекке жүгіну мен қолдау көрсету дағдыларының жеткіліксіздігін білдіреді. «Көңіл бөлу және тыңдау», «Сұрақ қою және жауап беру», «Топта әрекет ету» дағдылары да төмен деңгейде дамыған, бұл балалардың әлеуметтену процесіндегі қиындықтарын одан әрі көрсетеді. Анықтаушы эксперимент барысында «Вайнленд бейімделу мінез-құлқы шкаласы» (S. Sparrow, D. Balla, & D. Cicchetti, Vineland Adaptive Behavior Scales (VABS) бейімделген нұсқасы қолданылды. Зерттеу нәтижелері аутистік спектр бұзылысы бар 3–4 жастағы балалардың ынтымақтастық дағдыларының жеткіліксіз деңгейде қалыптасқанын көрсетті. Атап айтқанда, балалардың сәлемдесу және қоштасу, көңіл бөлу және тыңдау, сұрақ қою және жауап беру, көмек сұрау және ұсыну, топта әрекет ету сияқты негізгі ынтымақтастық дағдылары төмен деңгейде байқалды. Барлық дағды түрлері бойынша жоғары деңгей көрсеткіші 0% болды, бұл балаларда бірлескен әрекетке өздігінен қосылу және әлеуметтік қарым-қатынасты бастау дағдыларының қалыптаспағанын айғақтайды. Орташа деңгей көрсеткіштері (28–48%) кейбір балаларда ынтымақтастық дағдыларының бастапқы қалыптасу кезеңінде екенін, алайда олардың тұрақсыз әрі ересек тарапынан тұрақты қолдауды қажет ететінін көрсетеді. Төмен деңгейдің басымдығы, әсіресе, көмек сұрау және ұсыну (72%), көңіл бөлу және тыңдау (66%), топта әрекет ету (64%) дағдыларында айқын байқалды. Бұл көрсеткіштер балалардың бірлескен іс-әрекетке қатысу, серіктеспен өзара әрекеттесу және ортақ тапсырмаларды орындау қабілеттерінің жеткіліксіз екенін дәлелдейді. Зерттеу нәтижелері аутистік спектр бұзылысы бар 3–4 жастағы балалардың ынтымақтастық дағдыларының қалыптасуында бірқатар ерекшеліктер бар екенін көрсетті. Атап айтқанда, коммуникациялық белсенділіктің төмендігі, әлеуметтік ынтаның әлсіздігі және бірлескен әрекетке қызығушылықтың шектеулілігі байқалды. Балалардың сәлемдесу, қоштасу, сұрақ қою және жауап беру сияқты әлеуметтік әрекеттерді өздігінен орындауы өте сирек кездеседі немесе мүлде байқалмайды, бұл олардың әлеуметтік өзара әрекетке түсуге қажеттілігінің төмен екенін көрсетеді.

Қорытынды. Сонымен қатар, балалардың өзара әрекеттесу кезінде басқа адамдарға назар аударуы, көмек сұрауы немесе көмек ұсынуы да жеткіліксіз деңгейде қалыптасқан. Топтық әрекетке қатысу да шектеулі сипатта, себебі балалардың бірлескен ойындарға қосылуы, ережелерді сақтау және құрдастарымен өзара әрекеттесу дағдылары әлі қалыптасу кезеңінде. Аталған ерекшеліктер балалардың әлеуметтік бейімделу процесінде елеулі қиындықтарға тап болатынын және олардың мектепке дейінгі білім беру ортасына толық бейімделуі үшін арнайы педагогикалық қолдауды қажет ететінін көрсетеді. Осыған байланысты ынтымақтастық дағдыларын дамытуда құрылымдалған педагогикалық тәсілдерді қолдану маңызды болып табылады. Олардың қатарына жеке-дара жұмыс, визуалды қолдау құралдары, үлгі көрсету әдісі, жағымды күшейткіштерді пайдалану және әлеуметтік жағдаяттарға негізделген жаттығулар кіреді. Бұл әдістер аутистік спектр бұзылысы бар балалардың ынтымақтастық дағдыларын кезең-кезеңімен қалыптастыруға және топтық өзара әрекетке қатысу қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. *Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. Қазақстан Республикасындағы инклюзивті саясаттың 2025–2030 жылдарға арналған тұжырымдамасы.* – Астана, 2024. – №1143. – <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2400001143>
2. *Ерсарина А.К., Джангельдинова З.Б., Айтжанова Р.К. Аутизмді бар балаларға арналған арнайы дамыту бағдарламасы.* – Алматы: ННПЦ РСИО, 2020.
3. *Айқынбаева Г.К. Инклюзивті білім беру және арнайы педагогика мәселелері бойынша ғылыми мақалалар // Педагогика және психология сериясы.* – Алматы, 2018–2024.
4. *Выготский Л.С. Мышление и речь.* – М.: Лабиринт, 1999. – 352 с.
5. *Frith U. Autism: Explaining the Enigma.* – Oxford: Blackwell Publishing, 2003. – 304 p. *Lord C., Rutter M., DiLavore P.C., Risi S.*
6. *Autism Diagnostic Observation Schedule (ADOS).* – Los Angeles: Western psychological Services, 2000.
7. *Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Аутизм: методические рекомендации по психологической коррекции.* – М.: Просвещение, 2005. – 144 с.
8. *Пиаже Ж. Психология интеллекта.* – СПб.: Питер, 2003. – 192 с.
9. *Эльконин Д.Б. Психология игры.* – М.: Педагогика, 1978. – 304 с.
10. *Sparrow S.S., Cicchetti D.V., Balla D.A. Vineland Adaptive Behavior Scales (VABS): Interview Edition, Survey Form Manual.* – Circle Pines, MN: American Guidance Service, 1984.

МРНТИ 14.29.23

DOI.10.51889/2960-1673.2026.84.1.008

¹Байдильдинов Т.Ж., ²Көлбай М.Ж.,

¹п.ғ.к., қауымдастырылған профессор, ²«Арнайы педагогика: Инклюзивті білім беру» мамандығының 1-курс магистранты Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН 5 ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ПРОЦЕСТЕРІН ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ДАМУЫ

Аңдатпа: